

ДОЗВІЛЛЯ СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ В МІСТАХ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ

Тіна Момот

УДК 316.346.32–053.6

У статті розглядається питання дозвілля сільської молоді в містах. Зокрема, досліджується аспект залежності дозвіллевої активності від реалій споживацького суспільства та консюмеризму, а також специфіка проведення вільного часу сільськими мігрантами, для яких дозвілля є одним зі способів інкультурації в місті.

Ключові слова: дозвілля, сільська молодь, споживацьке суспільство, консюмеризм, креативність, гедонізм, коконінг, віртуалізація.

The article concerns the question of the rural youth leisure in the cities. Our study particularly refers to the leisure activity dependence on the consumer society realities and consumerism, as well as to the specifics of leisure time beguilement of the rural migrants for whom leisure is one of the ways of enculturation in the city.

Keywords: leisure, rural youth, consumer society, consumerism, creativeness, hedonism, cocooning, virtualization.

Мета дослідження — проаналізувати особливості дозвілля сільської молоді в містах, визначити його форми, співвідношення з дозвіллям міської молоді та дослідити етнокультурну складову в ньому.

Ця проблема малорозроблена в сучасній українській етнологічній науці, однак окремі аспекти висвітлюються через призму соціології. Методологічна база дослідження проблеми дозвілля була закладена європейськими й американськими соціологами та психологами ще в середині ХХ ст. Так, класичними є праці Ж. Дюмазедьє (На пути у цивилизации досуга. — М., 2003), Ж. Фурастьє (Великая надежда ХХ века. — М., 2001), Дж. Келлі (Теория личности. Психология личных конструктов. — С.Пб., 2000), Р.-А. Стеббінса (Свободное время: к оптимальному стилю досуга (взгляд из Канады). — М., 2000). Учені розробили різні концепції дозвілля: від розуміння його як самостійної сфери життя до бачення в ньому нової форми цивілізації.

Серед російських дослідників можна назвати В. Лісовського (Социология молодежи. — М., 1996), І. Кона (Юность как социальная проблема. — М., 1973), О. Понукаліну (Досуг в пространстве современного города. — Саратов, 2007), М. Ліберову (Изменение форм досуга молодежи российской провинции: социологический анализ. — М., 2009), О. Ро-

мах (Социология молодежного досуга. — М., 1991), М. Дьяконова (Сфера молодёжного досуга мегаполиса в обществе потребления: социологический анализ. — М., 2010). Учені не лише створили власні концепції теорії дозвілля, але й проаналізували трансформацію дозвільних тенденцій у російському суспільстві.

Серед українських науковців, які займалися зазначеною проблемою, можна виділити В. Пічу (Культура вільного часу (філософсько-соціальний аспект). — Л., 1990; Вільний час: тенденції і проблеми розвитку. — К., 1992), Й. Бочелюк та В. Бочелюк (Дозвілєзнавство. — К., 2006), І. Корсун (Соціалізація старшокласників у сфері вільного часу. — Луганськ, 1996).

Джерельною базою нашого дослідження є анкетування, проведене у вишах Києва і Вінниці, та інтерв'ю з молодими сільськими мігрантами.

Насамперед з'ясуємо, що ми надалі розумітимемо під словом «дозвілля». Дозвілля — це частина вільного часу, сукупність занять, які виконують функцію відновлення фізичних і психічних сил людини; діяльність заради власного задоволення, розваги, самовдосконалення або ж досягнення інших цілей за власним вибором, а не з причини моральної необхідності [6, с. 10].

Утім, варто зауважити, що при аналізі молодіжної дозвільної діяльності часто спостері-

гається ситуація, коли в ході навчання молоді люди виконують ті дії, які для дорослих є елементом дозвілля, як, наприклад, заняття спортом, перегляд кінофільмів, підготовка творчих завдань [6, с. 17]. Водночас деякими молодими людьми ці самі заняття сприймаються як розвага й такі, що приносять задоволення, тому визначення дозвілля в цій віковій групі є досить відносним [6, с. 17].

Розділяючи таким чином вільний час і дозвілля, зосередимося на останньому як на своєрідному індикаторі вподобань молоді. Питання дозвілля наразі є вкрай актуальним, адже у світі спостерігається тенденція до постійного збільшення кількості вільного часу: від менш як 1000 годин на рік у доіндустріальних суспільствах до 4000 годин на рік у сучасних індустріальних країнах [6, с. 5].

Аналіз дозвільної діяльності сучасної молоді в містах дає можливість виділити такі її риси [11, с. 197]: консюмеризм, розважально-рекреаційна спрямованість, віртуалізація, пріоритет споживацьких орієнтацій над креативними, вестернізація, стандартизація, слабка індивідуалізованість, позаінститутська самореалізація, відсутність соціокультурної самоідентифікації. Розглянемо кожну з них окремо.

Так, соціокультурні реалії сучасного міста демонструють залежність дозвілля від споживання [7, с. 83]. У постіндустріальному світі засилення пропозицій і домінування консюмеризму диктують нові тенденції в проведенні вільного часу. Недарма шопінг стає однією з найпопулярніших міських розваг, адже в розумінні більшості населення розважатися можна, лише витрачаючи гроші. Процвітання консюмеризму спостерігається і в селах. Навіть за відсутності достатньої пропозиції спостерігаємо в їх жителів таке саме наполегливе прагнення до задоволення однакових з городянами потреб. Сільський шопінг набуває форми періодичних виїздів «на базар». При цьому в селах можуть економити на речах першої необхідності задля того, щоб дозволити собі той чи інший елемент розкоші.

Цікаво, що серед сільських мігрантів у перший час після переїзду спостерігається

певне побоювання великих торгових центрів і «скуповування» на стихійних ринках (у Києві – «Троєщина», «Шулявка» тощо, у Вінниці – муніципальний ринок), однак у ході адаптації це явище поступово зникає. Натомість місцями відпочинку сільської молоді стають: у Києві – ТЦ «Караван», ТЦ «Магелан», ТЦ «Глобус», ТЦ «Метроград»; у Вінниці – ТЦ «Магіцентр», ТЦ «Мегамолл», ТЦ «Магігранд». Там, окрім здійснення покупок, молодь відвідує кафе, боулінг, більярд, кінотеатри, книгарні тощо. Таким чином, відтепер будь-які розваги стають можливими в одному й тому самому приміщенні.

Також варто згадати і про незмінний престиж іноземних мережевих закладів швидкого харчування. Так, МакДональдз, пройшовши у свідомості українців шлях від престижного ресторану для заможних до так само престижного, проте доступного, кафе, лишається лідером з відвідування молодими людьми в Україні. Однак, якщо під час періодичних подорожей до міста похід у МакДональдз сприймається селянами як одна з атракцій, то після переїзду це стає одним з варіантів проведеного дозвілля.

У цій ситуації можемо вести мову про заміну просвітницької моделі культури на гедоністичну. Молодь відтепер турбується не про власний саморозвиток, а про якнайбільшу кількість задоволень, які можна отримати [3]. Дослідження [5] засвідчують у край низький відсоток молоді, яка читає та відвідує театри, балет або концерти класичної музики. Натомість цей простір заповнюють розважальні кінофільми, дискотеки, гральні автомати, більярд або ж просто вживання алкоголю в певних закладах. Молодь не бажає замислюватися, вчитися й розвиватися. Така ситуація є однаковою як для міської, так і для сільської молоді, з тією різницею, що міська для розваг має більше можливостей. Респонденти зазначають насамперед про можливість городян і наявність у місті культурного середовища: «Ну, в селі, скажем, там прийти на природу, якісь розваги, п'янство, чи там

десь в кабачок піти тоже попити, рибалки. Там не було ніяких розваг, як в місті. Ну, в місті більше, тут можна якось більш культурніше: сходити в кіно, в кафе те саме, а не просто десь на природі, погуляти в парку. В місті більш розвинена інфраструктура, тому молоді є, де розважитись» [13].

Зважаючи на засилля пропозицій у місті, спостерігається формування статусно-престижної моделі проведення часу, коли задоволення цінується з огляду на його авторитет у суспільстві. Таким чином, щоб досягнути певного соціального статусу, необхідно відповідати вимогам найсучасніших тенденцій і мати достатні фінансові можливості. Звідси потяг молоді до розкоші, бездіяльності та прагнення мати все, не докладаючи до цього жодних зусиль. У містах таку молодь називають «золотою» або «мажорами». У селах аналогію знайти важко, адже престижною в селі вважається міграція до міста, а там навіть за підтримки батьків доводиться досягати всього самостійно.

За умов залежності від фінансового статусу виникає явище, яке вчені називають віртуалізацією дозвілля, коли реальне дозвілля витісняється у віртуальний простір, що не вимагає значних фінансових затрат [8, с. 18]. Молодь опиняється в ситуації, де абсолютно всі розваги стають доступними в Інтернеті: спілкування, музика, кінофільми, книги. Будь-яка потрібна інформація є досяжною прямо вдома в необмеженій кількості. Отже, віртуальне дозвілля часом витісняє реальне, перетворюючись на вагомий альтернативу для біднішого населення, а також населення невеликих міст і сіл.

Цю тенденцію підтверджують і статистичні дані [5]: так, радикальне підвищення спостерігається в залученні молоді до інтернет-мережі. Загалом станом на 2010 рік в Україні Інтернетом користувалося 51,5 % осіб. В Інтернеті проводять час 27,4 % українців, а в комп'ютерні ігри грає 15–25 % молоді. Дослідження підтверджують і використання Інтернету в дозвільних практиках. Зокрема, слухають музику в Інтернеті 47,9 % українців; дивляться фільми, серіали – 41,2 %; перегля-

дають фотографії, образотворчі матеріали – 15,6 %. Читають у мережі газети, журнали 26,5 % українців, а 15,6 % молоді надає перевагу художній літературі.

Наші дослідження підтверджують аналогічні явища і серед сільських мігрантів. Так, абсолютна більшість користується Інтернетом. При цьому в Києві 68 % опитаних надають перевагу україномовному Інтернету, і всього 41 % – російськомовному, у Вінниці розрив значно менший – відповідно 69 % і 56 %.

Для порівняння варто зазначити, що в Польщі, де процес інтернетизації почався значно раніше, спостерігаємо наступну тенденцію: городяни, як і селяни, починають надавати перевагу спілкуванню за посередництва комп'ютера, не бажаючи взагалі залишати власний дім [14].

Тут доцільно згадати про явище коконінгу (від англ. *cocoon* – кокон) у сучасному світі, коли люди зумисне весь вільний час проводять удома, закриваючись від суспільства й вибудовуючи собі власний мікросвіт за допомогою Інтернету, предметів домашнього заатишку тощо.

У такій ситуації з огляду на засилля розваг навколо (віртуальних та реальних) можемо спостерігати тенденцію звикання молоді до того, щоб її постійно розважали. Молоді люди просто не знають, чим можна самостійно зайнятися, і за відсутності посередників стають безпомічними [8, с. 18]. Постійна нудьга й перебирання розвагами – ось реалії молодіжного дозвілля. Більше того, сучасна молодь досить цинічна та скептична, і нові пропозиції не відразу сприймаються відкрито й охоче, аж доки не сформується їх престижний статус у суспільстві.

Крім того, це призводить до втрати молоддю креативних навичок [7]. Молоді люди взагалі не мають бажання щось створювати, навіть коли це стосується в'язання чи шиття (бачимо падіння показників з 15,2 % до 9,8 % за останні кілька років) [5]. Віднедавна, що-правда, дедалі популярнішими стають «hand-made» прикраси, елементи декору й одягу,

однак більшість респондентів воліють такі речі придбати, аніж виготовити самостійно.

В умовах глобалізації можемо вести мову і про вестернізацію, тобто запозичення західних тенденцій, технологій, цінностей та пріоритетів. Дозвільні тенденції в сучасній Україні здебільшого просто звертаються до західних запозичень або ж до адаптації західних зразків на місцевий лад.

Доречним буде виділення такої риси, як стандартизація, адже в умовах споживацького суспільства та масового виробництва індустрія розваг теж стає масовою: застосовуються одні й ті самі технології, прийоми, методи популяризації.

Слабка індивідуалізованість виявляється в тому, що молодь сприймає прояви масової культури як даність, не намагаючись щось змінити або ж зробити власний внесок, вона готова сприймати те, що пропонується ззовні без жодного критичного підходу.

Позаінститутська самореалізація — одна з найбільших проблем дозвільної активності сучасної молоді. Починаючи з 1990-х років, держава поступово почала втрачати вплив на організацію молодіжного дозвілля, позбувшись як фінансових можливостей, так і авторитету. Це підтверджують і результати моніторингу Національного інституту стратегічних досліджень, адже найнижчий авторитет серед молоді мають державні культосвітні заклади [10]. Молодь заповнює дозвілля на власний розсуд. З одного боку, свобода — це фактор, який чудово готує до самостійного життя й формує життєві орієнтації, а з другого, — часто молоді люди просто не знають про існування якихось альтернатив і приймають ті умови, у яких вимушені перебувати.

Ще однією рисою молодіжного дозвілля є відсутність соціокультурної самоідентифікації. Молодь надає перевагу уподібненню до популярних у масовій культурі образів, а не отожднюванню зі спадщиною власного народу.

Дослідження дозвільних уподобань молоді репрезентують наступні тенденції [5]. Станом на 2010 рік найпопулярнішим способом прове-

дення вільного часу залишався перегляд телепрограм, а кількість молоді, яка слухає радіо, зменшилась у два рази, читачів газет і журналів стало менше на 10 %. Згідно зі статистикою, кількість читачів художньої літератури знизилася із 40 % до 25 %.

Наші дослідження дозвільних уподобань сільської молоді в містах засвідчують ці тенденції. Так, украї поширеним є перегляд телепередач, зокрема, у Вінниці неабиякий попит мають науково-популярні передачі й ток-шоу (50 % і 57 % відповідно), у Києві — ток-шоу (55 %).

Більшість опитаних у Вінниці відвідують кінотеатр зрідка (69 %), у Києві результати аналогічні — 68 %. Це можемо пояснити високою вартістю квитків і доступністю всіх кіноновинок в інтернет-мережі.

Щодо музичних уподобань, то більшість молодих людей, які приїхали до Вінниці, обрали улюбленим жанром поп-музику (76 %), а вподобання мігрантів Києва розділилися між поп-музикою (58 %) і репом (51 %).

Безперечно, маємо багато винятків із цієї тенденції, адже серед сільських мігрантів подекуди спостерігається підвищений інтерес і до альтернативних напрямів музики, і до сучасної української літератури, мистецтва, театру, кінематографа. Тут можна децю зупинитися на традиціях етнофестивалів в Україні, які, розпочавшись у 2000-х роках, у середині десятиліття почали набувати неабиякої популярності. Ми вважаємо цей аспект украї важливим, адже ідеологія таких фестивалів покликана пробудити в молоді відчуття етнічної ідентичності. Так, в одному з інтерв'ю в Хмельницькій області нами був зафіксований випадок, коли інформатор сам називав фестиваль «Шешори» (2007) як відправну точку в зміні свого світогляду [12].

Надзвичайно актуальним є питання місця занять спортом у контексті вільного часу. Анкетування показує, що серед сільських мігрантів до Києва 55 % респондентів зрідка займаються спортом, а 31 % — не займаються, але хотіли б. У Вінниці 42 % — займаються, 22 % — хотіли б. Отже, бачимо, з одного боку,

позитивне ставлення, а з другого, — певну байдужість і безвідповідальність щодо власного здоров'я. Таку ситуацію засвідчують і соціологічні дослідження. Зокрема, моніторинг чинників, які впливають на здоров'я молодих людей, доводить, що найбільшу загрозу здоров'ю молоді становить відсутність фізичної активності [4, с. 145]. Так, регулярно спортом займалися лише 7 % опитаних, а 59 % зазначили, що взагалі нічим не займаються [4, с. 146].

Окрім того, можемо спостерігати втрату популярності такого виду спілкування, як приймання гостей і ходіння в гості — станом на 2008 рік приймали гостей лише 38,7 % українців. Це пов'язують як із поширенням спілкування через Інтернет, так і зі зміною традиційних поведінкових норм. Молодь воліє зустрічатися на нейтральній території, ніж докласти додаткових зусиль для того, щоб прийняти гостей удома. Респонденти повсюдно зазначали, що більше люблять ходити в гості, аніж їх приймати.

Тут можна додати й те, що досить значна частина молоді обирає девіантні форми дозвілля: надмірне споживання алкоголю, вживання наркотиків, нерозбірливі сексуальні стосунки стають нормою сучасного життя.

За результатами соціологічного опитування молоді [4, с. 146], проведеного у 2006 році, 79 % респондентів, віком 18–24 років, уживали одну порцію пива 1–2 рази протягом тижня, 15 % — 3–5 разів, 6 % — 6 і більше разів. Молоді люди, віком 25–28 років, значно частіше пили пиво: 52 % — 1–2 рази, 40 % — 3–4 рази, 8 % — 6 і більше разів. Упродовж тижня горілку або коньяк уживали 1–2 рази 70 % молодих людей, віком 18–24 років, 3–5 разів — 10 %, 6 і більше разів — 20 %. У віковій категорії 25–28 років 94 % респондентів пили горілку або коньяк 1–2 рази на тиждень, 6 % — 3–5 разів на тиждень.

Ці результати засвідчують тенденцію до надмірного споживання алкоголю з досить раннього віку як серед сільської, так і серед міської молоді. Більшість уперше куштує ці напої ще в школі в підлітковому віці, і з часом

їх уживання стає неодмінним атрибутом спілкування молоді, а отже, виникає проблема: алкоголь є частиною спілкування у вільний час чи, навпаки, алкоголь є самоціллю, а спілкування — лише тлом [9, с. 2].

Утім, і в місті, і в селі алкоголь споживають лише в компанії, уживання ж його наодинці розцінюється як алкоголізм і засуджується [9, с. 2]. У цьому питанні різниці між містом і селом не простежується. Можна зауважити ще одну цікаву деталь: у сучасному споживачькому суспільстві спостерігається формування елементу алкоголю як ознаки якості та рівня власного життя [1, с. 270]. Молодь намагається наслідувати героїв реклами, серіалів, кінофільмів, формуючи за допомогою алкоголю подібні образи й підвищуючи власну самооцінку.

Однак у селі надмірне вживання алкоголю молоддю частково зумовлене і банальною відсутністю інших альтернатив. Дискотека в клубі, спілкування з однолітками та алкоголь — для більшості сільської молоді на цьому розваги закінчуються.

Цікавою є різниця між містом і селом у гендерному аспекті: якщо в містах спостерігається досить лояльне ставлення до вживання алкоголю дівчатами з боку їх однолітків-хлопців, то в селі дівчата намагаються пити так, щоб хлопці їх не бачили [9, с. 2].

Щодо сільських мігрантів у містах, то варто зауважити їх швидку адаптацію до міських алкогольних традицій, зокрема до вживання алкоголю в різноманітних закладах (пабах, кафе, ресторанах, барах, на дискотеках).

Окремий пласт алкогольних традицій студентської молоді становлять вечірки в гуртожитках: до них залучається як сільська молодь, яка там живе, так і міська, яка приходить у гості. Такі вечірки (студенти здебільшого називають їх «п'янки») відбуваються переважно на свята (День студента, 8 Березня, День захисника Вітчизни) або у зв'язку зі складеними чи нескладеними екзаменами, днями народженнями чи будь-якими іншими особистими датами. Для них характерне застілля з холодними й гарячими стравами (тут ми бачи-

мо спадковість традиції застілля). Хлопці здебільшого споживають горілку, дівчата часто надають перевагу вину. Іноді за такими застіллями співають популярних українських народних пісень («Ти ж мене підманула», «Чом ти не прийшов», «Цвіте терен», «Їхав-їхав козак містом») [17]. Утім, для студентів привід посьвяткувати завжди знайдеться, тому можна розглядати вживання алкоголю як неодмінний атрибут студентського дозвілля.

Тут доречно згадати про ще одну тенденцію: вживання алкоголю як антидепресанта [9, с. 3]. Замість того, щоб вирішувати проблеми, молодь намагається про них забути. Частково це може бути зумовлене кризою морально-ціннісних орієнтацій, а іноді — браком виховання та прикладом старших.

Ще однією з девіантних форм дозвілля молоді є бійки. Можемо зауважити, що подекуди традиційні конфлікти в сільських клубах або бійки «куток на куток» в умовах міста перетворюються на з'ясування стосунків між студентськими гуртожитками або факультетами [16].

Дозвілля сільської молоді в містах має ряд особливостей. Насамперед варто зауважити,

що в цьому контексті воно є інкультуруючим чинником [2, с. 12]: від успішного пристосування до нових форм дозвілля певною мірою залежить і адаптація до життя в місті. Звідси походить і те, що частина молодих людей після переїзду із села досить легко піддається зовнішньому впливу й обирає ті форми проведення дозвілля, які є престижними або ж яким надає перевагу більшість.

Таким чином, дозвілля сільської молоді в містах, як і міської, залежить від пріоритетів споживацького суспільства. Відбувається заміна просвітницької моделі культури на гедоністичну, а реального дозвілля — на віртуальне. Спостерігається падіння рівня креативності та самостійності. У такій ситуації значна частина молоді обирає девіантні форми дозвілля, зокрема надмірне вживання алкоголю. Сільська молодь після переїзду до міста отримує значно більше можливостей щодо проведення свого вільного часу, однак бачимо байдужість до саморозвитку й дотримання міських тенденцій. Утім, варто зауважити, що для сільської молоді дозвілля стає способом якнайшвидшої інкультурації в місті.

1. *Szor L. Zasoby adaptacyjne zagrożonej alkoholizmem młodzieży wiejskiej / L. Szor // Zkazani na wykluczenie. Zasoby adaptacyjne osób zagrożonych marginalizacją apoleczną. — Lublin, 2010. — S. 265–328.*

2. *Дьяконов М. Ю. Сфера молодёжного досуга мегаполиса в обществе потребления: социологический анализ : автореф. дисс. ... канд. социол. наук : 22.00.04 [Електронний ресурс] / М. Ю. Дьяконов ; [Рос. гос. социал. ун-т]. — М., 2010. — 26 с. — Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/sfera-molodezhnogo-dosuga-megapolisa-v-obshchestve-potrebleniya-sotsiologicheskii-analiz>.*

3. *Зайнутдинова А. Р. Современные тенденции формирования досуговых интересов молодежи в условиях трансформации общества [Електронний ресурс] / А. Р. Зайнутдинова // Вестник Тамбовского университета. — Серия «Гуманитарные науки». — Тамбов, 2010. — Режим доступа : <http://elibrary.ru/item.asp?id=15520752>. — Дата доступа : 12.04.2012.*

4. Збірник наукових праць Державного інституту розвитку сім'ї та молоді (за підсумками

2006 р.). — К. : Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2006. — 192 с.

5. *Злобіна О. Дозвілля молоді України та Росії активно переноситься в Інтернет-мережу [Електронний ресурс] / О. Злобіна ; Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва. — 2010. — Режим доступу : <http://dif.org.ua/ua/publications/articles/zlobina3.htm>. — Дата доступу : 1.04.2012.*

6. *Кабадейцева О. В. Эволюция понятия «досуг молодежи» в истории социологических концепций [Електронний ресурс] / О. В. Кабадейцева // Современные исследования социальных проблем (электронный журнал). — 2011. — Т. 7. — № 3. — С. 1–24. — Режим доступа : <http://elibrary.ru/item.asp?id=16927215>. — Дата доступа : 12.03.2012.*

7. *Понукалина О. В. Виртуальная «цивилизация досуга» российской провинции [Електронний ресурс] / О. В. Понукалина // Вестник Челябинского государственного университета. — Челябинск, 2008. — № 33. — С. 80–87.*

8. *Понукалина О. В. Социокультурное пространство досуга российского общества в контек-*

сте консумеризма : автореф. дисс. ... д-ра социол. наук : 22.00.06 [Електронний ресурс] / О. В. Понукаліна ; [Сарат. гос. техн. ун-т]. – Саратов, 2010. – 38 с. – Режим доступу : http://dibase.ru/article/02082010_ponukalinaov/1.

9. Рыбакова Л. Н., Чекинева Т. В. Модели потребления алкоголя в молодежной среде [Електронний ресурс] / Л. Н. Рыбакова, Т. В. Чекинева // Социальные аспекты здоровья населения. – М., 2010. – № 4. – С. 1–15. – Режим доступу : <http://elibrary.ru/item.asp?id=15502212>. – Дата доступу : 15.03.2012.

10. Соціальні проблеми молоді в Україні [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. – 2008. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/april08/27.htm>. – Дата доступу : 23.02. 2012.

11. Янковская О. В. Особенности и специфические черты российской молодежной культуры [Електронний ресурс] / О. В. Янковская // Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова. – Кострома,

2001. – № 1. – С. 196–199. – Режим доступу : <http://elibrary.ru/item.asp?id=15250475>. – Дата доступу : 13.03.2012.

12. Записала Т. Момот у серпні 2011 р. у м. Вінниці від В. Рибка, 1989 р. н., родом із с. Михайлівці Красилівського р-ну Хмельницької обл.

13. Записала Т. Момот у серпні 2011 р. у м. Вінниці від І. Волошина, 1980 р. н., родом із смт Сутиски Тиврівського р-ну Вінницької обл.

14. Записала Т. Момот у липні 2011 р. у м. Варшаві (Польща) від І. Малішевської, 1988 р. н., родом із с. Острів Північного Підляського воєводства.

15. Записала Т. Момот у січні 2012 р. у м. Вінниці від О. Величко, 1987 р. н., родом із с. Вербка Летичівського р-ну Хмельницької обл.

16. Записала Т. Момот у січні 2012 р. у м. Києві від М. Беха, 1987 р. н., родом із с. Бехи Коростенського р-ну Житомирської обл.

17. Записала Т. Момот у липні 2011 р. у м. Вінниці від Ю. Олійника, 1988 р. н., родом із м. Вінниці.